

De heer WIGMAN geeft namens den preparateur Jb. VAN DE PEPPEL te Wageningen een huid rond van een kleine boschduif, gekruist met tamme duif (*Columba oenas* L. ♂ × *C. domestica* ♀). Het vederkleed vertoont duidelijk de kenmerken van beide ouders. Het voorwerp gaat over in de collectie HENS.

Vervolgens deelt spreker mede op de Veluwe gevonden te hebben een door een havik geslagen houtduif, *Columba p. palumbus* L. De vogel had niet minder dan 13 eikels in de krop.

Dr MAC GILLAVRY vertelt, dat dezen zomer te Deventer zijn aandacht getrokken werd door het typische geluid van de grutto, dat bleek te zijn voortgebracht door..... een pauw!

Tocht naar Groenland.

De heer KOOYMANS kreeg vervolgens het woord voor het houden van een voordracht over zijn reis naar Groenland (zomer 1933).

Een zeer mooie serie lantaarnplaatjes werd vertoond en met aandacht luisterden de aanwezigen naar de beschrijving van zijn tocht. Na afloop hiervan vertoonde spreker nog een groote serie prachtige opnamen van vogels, door hem buiten den broedtijd met behulp van een tele-lens op de gevoelige plaat vastgelegd.

Op een vergevorderd uur werd de bijeenkomst door den voorzitter gesloten.

De Secretaris, C. EYKMAN.

Necrologie.

Dr E. J. O. Hartert. Tot ons aller diep leedwezen overleed te Berlijn op 11 (niet 10) November 1933 de zoo eminente ornitholoog Dr Ernst Johann Otto HARTERT, in den ouderdom van 75 jaren. In onzen tijd was er geen man, zoo op de hoogte van algemeene ornithologie als hij, een man zou men zeggen, die niet te vervangen is.

Zijn vader, Pruisisch Generaal, was in garnizoen te Hamburg toen zijn zoon Ernst op 29 October 1859 geboren werd. Later werd deze opper-officier overgeplaatst naar Oost-Pruisen, waarheen zijn zoon hem volgde. In Silezië begon de ornitholo-

gische arbeid van Ernst; hij verzamelde aanvankelijk eieren, eerst later vogels, toen hij de kunst van praepareeren had geleerd, en maakte toen ook tochten naar verschillende oorden, zooals het Kurische Haff en de Masurische moerassen en heidevelden. In die dagen begon hij te schrijven en in 1887 verscheen zijn eerste belangrijke werk over de vogels van Pruisen, waarin 274 soorten werden opgesomd.

En tevens begon hij te reizen! Zijn eerste reis, toen hij pas 25 jaar was, bracht hem naar West-Afrika, waar hij hoofdzakelijk de stroomgebieden van den Niger en de Benuë bezocht, meestal te paard; thans gaat dit per auto! Hij bleef meer dan een jaar in deze streken. Niet lang daarna, in 1887, trok hij naar Sumatra en Britsch-Indië en in 1892, terwijl hij in dien tusschentijd gehuwd was, met zijn echtgenoot naar de West-Indische eilanden. Die reizen en alles wat daarbij is gebeurd, vormen den inhoud van een boek: *Aus den Wanderjahren eines Naturforschers*, zóó interessant, dat men het leest en herleest en er telkens wat nieuws in vindt.

In datzelfde jaar werd HARTERT Directeur van Lord ROTH-SCHILD's museum te Tring, welk ambt hij tot 1930 vervulde. Toen nam hij zijn ontslag en vestigde zich te Berlijn, waar hij tot zijn overlijden heeft gewoond.

In die jaren te Tring heeft hij nog eenige kortere verzamelreizen gemaakt in diverse Europeesche landen en bezocht ook Madeira en de Canaren. In latere dagen bezocht hij met ROTHSCHILD en anderen verscheidene, ik meen wel 10 malen, de landen in Noord-Afrika en de Sahara tot In-Salah toe; op al deze reizen werd intensief verzameld, zoodat HARTERT de groote autoriteit werd in de ornithologie van de streken, zich uitstrekkend van Marocco tot Cyrenaica toe. „I love the African sun” schreef hij mij eens; geen wonder dat hij gaarne het mistige, koude Engeland ontvlood!

De beschrijvingen van al deze reizen, met al de verkregen ornithologische uitkomsten, kan men lezen in vele deelen van de door het Tring-Museum uitgegeven *Novitates Zoologicae* en in het *Bulletin de la Société des Sciences Naturelles du Maroc*.

Hiermede hielden HARTERT's reizen op, maar niet zijn literarisch werk en het is waarlijk niet te begrijpen hoe hij, bij zijn talloze werkzaamheden aan het Museum, den tijd vond om zóó met de pen bezig te zijn als hij was. Men vergete niet dat aan het Museum steeds een stroom inkwam van verzame-

lingen uit verre landen, van vrijwel onbekende eilanden in de Zuidzee enz. Voor een groot deel waren deze collecties te danken aan de onvermoeide MEEK en EICHHORN, die zelfs de gevaarlijkste plaatsen bezochten om ornithologisch materiaal te verkrijgen; MEEK schoot er zelfs zijn leven bij in.

Te Tring bewerkte HARTERT al het ingekomene en gaf daarvan critische verslagen in *Novitates Zoologicae*. Hij vond insgelijks den tijd om een beredeneerde lijst te maken van al de honderden typen in zijn Museum. Ook deze lijst is gepubliceerd in *Novitates* en is een vruchtbare bron voor alle ornithologische arbeiders.

En ten slotte zij vermeld HARTERT's monumentaal werk: *Die Vögel der paläarktischen Fauna*, met hetwelk hij zijn naam voor goed gevestigd heeft als systematisch ornitholoog. Met dit werk had hij en had tevens de wereld der vogelkundigen „pech”, daar de uitgave, tengevolge van den oorlog, onderbroken moest worden. Die onderbreking duurde eenige jaren, maar het werk werd zoo spoedig mogelijk hervat en wat was men blij, toen men eindelijk dit schitterende boek, uitgegeven in drie deelen, vóór zich had.

Maar de wetenschap staat niet stil; er waren in al die jaren veel vruchtbare onderzoekingen gedaan, nieuwe vormen ontdekt en benoemd. Een vervolgdeel werd noodig en onder den naam „Nachtrag I, gaf HARTERT zulk een vervolg uit in September 1923. Daarna, in 1932 en 1933, zijn er nog twee afleveringen van een „Ergänzungsband” verschenen, in welker samenstelling HARTERT ondersteund werd door Dr Friedrich STEINBACHER. En nu is hij, na zeer korte ongesteldheid, gestorven en steeds aan hem denkend, willen we hopen dat zijn trouwe helper, helaas thans alleen, ons niet in den steek zal laten, maar dat we nog menige aflevering van hem mogen ontvangen. Het zal nog een geducht werk zijn, want tot dusver zijn we pas tot in het midden der meezen gekomen!

Een lijst op te geven van HARTERT's groote en kleinere geschriften zou hier te lang worden; er zijn er te veel. Laat ik alleen nog zijn medewerking herdenken aan het zoo uiterst nuttig „*Practical Handbook of British Birds*” en het zestiende deel van den „*Catalogue of Birds in the British Museum*” waarvan hij het tweede gedeelte, handelend over de *Cypselidae*, *Caprimulgidae*, *Steatornithidae* en *Podargidae* voor zijn rekening nam. Dit deel is in 1892 uitgegeven.

Het getal nieuwe vogels, die hij heeft beschreven, is legio, en zijn naam is zoo heel dikwijls verbonden geworden aan soorten, die door anderen beschreven werden. Hij is de man geweest, die de Ornithologen-Congressen, door den oorlog onderbroken, wederom in eere hersteld heeft.

Ik heb het voorrecht gehad HARTERT persoonlijk goed te kennen. Na met hem herhaaldelijk in briefwisseling te zijn geweest, bezocht ik hem met een mijner dochters, tijdens een reis naar Schotland, in zijn huis te Tring. Wij werden aldaar allervriendelijkst ontvangen door hem en zijn echtgenoot; bij het noenmaal was ook zijn eenige zoon aanwezig, die een tiental jaren later in Vlaanderen sneuvelde. HARTERT geleidde ons dien dag door het Museum en ook door Tringpark, waar vele dieren in vrijheid rondliepen, o.a. een troep Kangeroes die voor ons over een weide de vlucht namen. In 1905 was ik weer te Tring, tijdens een Ornithologen-congres en bezocht toen wederom het Museum in gezelschap van wijlen Dr A. DUBOIS uit Brussel.

In 1920 kwam HARTERT, op reis van Duitschland naar Engeland, bij mij aan huis te Doorn. Hoogst aangenaam bezoek en dit was tevens onze laatste ontmoeting. Toen ik hem zei kort te voren een aardige collectie Sumatraansche vogels van den heer VAN HEYST ontvangen te hebben, moest hij deze dadelijk zien. Wij maakten een wandeling om de gronden van het Kasteel Doorn, waar toen reeds de ex-Keizer woonde en bij die gelegenheid was HARTERT een en al oog en oor voor de wiewalen, die in getale de hooge eiken bewoonden, en die in Engeland vrij zeldzaam zijn.

R. SNOUCKAERT.

Literatuur.

Dr Hartert en Dr F. Steinbacher, Die Vögel der paläarktischen Fauna. — Ergänzungsband, Heft II. FRIEDLÄNDER, Berlin 1933. — Dit tweede deel behandelt de gorzen tot de meezen. Vele subspecifieke vormen worden wederom opgenomen, waaruit wel blijkt hoeveel op het gebied der systematiek de laatste jaren verschenen is.

J. G. VAN MARLE.

Idem, Heft III, Jan. 1934. Wij ontvingen te voren van HARTERT zelf, en ons vriendelijk aangeboden, de afleveringen 1 en 2. Thans no. 3 niet zonder weemoed, wanneer wij denken aan den eersten aanlegger van dit beroemde werk, die nu niet de voltooiing er van heeft mogen beleven, maar evenals vele anderen, die grootsche ornitho-literaire plannen hadden op touw gezet, midden in hun arbeid werden weggenomen; we